

بررسی تفاوت‌های زن و مرد در اسلام و دلالت‌های آن در اهداف تربیت رسمی عمومی*

□ هادی کریمی عقدا**

□ سید علی حسینی زاده***

چکیده

پژوهش حاضر به منظور استخراج اهداف تربیتی برای نظام تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران با توجه به رویکرد اسلامی به تفاوت زن و مرد صورت گرفته است. از این رو با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، به تفاوت‌های تکوینی زن و مرد در ویژگی‌هایی مانند تعقل، عاطفه، حیا، غیرت، تبرج، بلوغ و غریزه جنسی می‌پردازد. در ادامه تفاوت زن و مرد در قالب نقش‌ها و مسئولیت‌های تشریحی همچون نقش همسری، مادری و خانه‌داری برای زنان و مسئولیت سرپرستی خانواده و امور اجتماعی مانند دفاع از کشور برای مردان بررسی شده است. در نهایت بر اساس تفاوت‌های مذکور، اهداف تربیتی در چارچوب ارتباطی فرد با خداوند، با در نظر گرفتن تفاوت زن و مرد در احکام شرعی، ارتباط فرد با خود، با مطرح ساختن لزوم آشنایی زن و مرد با ویژگی‌های تکوینی و تشریحی خود، و ارتباط فرد با دیگران، بر اساس لزوم آشنایی زنان و مردان از ویژگی‌های تکوینی و نقش‌های تشریحی یکدیگر، بررسی شده است.

کلیدواژه‌ها: تفاوت زن و مرد، تربیت اسلامی، تربیت رسمی عمومی، اهداف تربیت جنسیتی.

* تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۱۰/۲۳؛ تاریخ تصویب: ۱۴۰۰/۱۲/۹.

** گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، ایران (نویسنده مسئول): (hadikarimi58@gmail.com).

*** گروه علوم تربیتی، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ایران: (ali_hossini@rihu.ac.ir).

مقدمه

ضرورت توجه به تفاوت‌های جنسیتی در آموزش و این‌که آیا مدارس دخترانه باید فقط آموزش‌های معطوف به حوزه خانواده را به دختران ارائه نمایند یا اعم از آن را، از سال ۱۳۸۶ش و همزمان با گسترش فعالیت مدارس دخترانه داخلی مطرح شد (اعزازی، ۱۳۸۵: ۴۴)؛ اختلافی که به مرور زمان و با گسترش تفکرات مدرن در قالب الگوی توسعه مبتنی بر پیش‌فرض‌های نظام سرمایه‌داری و سکولاریسم به نفع رویکرد دوم فروکش کرد.

مروری بر سیاست‌گذاری‌ها، اسناد و اهداف تنظیم‌شده برای نظام آموزشی کشور بعد از پیروزی انقلاب اسلامی نیز نشان می‌دهد که به‌غیر از دورانی پس از انقلاب فرهنگی و بازگشایی مجدد دانشگاه‌ها که محدودیت‌هایی برای حضور زنان در برخی از رشته‌های دانشگاهی اعمال شد؛ که البته این اقدام نیز با تصویب طرحی که توسط شورای فرهنگی - اجتماعی زنان به شورای عالی انقلاب فرهنگی ارائه شد و دولت را مجبور به برداشتن تمام محدودیت‌های دانشگاهی برای زنان می‌کرد، خنثی شد، اقدام مؤثری در رابطه با لحاظ تفاوت‌های جنسیتی در برنامه‌های آموزش و پرورش مطرح نشد. به‌طوری‌که قانون اهداف و وظایف آموزش و پرورش که در سال ۱۳۶۷ش مشتمل بر ۱۴ فصل و ۱۰ ماده در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسید در حوزه توجه به تفاوت‌های جنسیتی تنها به لزوم برخورداری تمام دانش‌آموزان کشور از آموزش عمومی برحسب استعداد و جنس تأکید داشت (ظهره‌وند، ۱۳۸۵: ۱۵۹). در سال ۱۳۷۷ش نیز که اهداف آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به تصویب رسید در ۵۶ مورد از اهداف مطرح‌شده هیچ جهت‌گیری جنسیتی لحاظ نشده بود و تنها در اهداف جزئی مقطع راهنمایی تربیت «دختر عقیف» و «پسر شجاع»، توجه به نقش زن و مرد در خانواده و جامعه مورد تأکید قرار گرفت که از قضا به‌دلیل آن‌که تقویت‌کننده فاصله جنسیتی بود مورد انتقاد واقع شد (همان: ۱۶۱-۱۵۸). همچنین در پیش‌نویس دوم سند منشور اصلاح نظام آموزش و پرورش که در سال ۱۳۸۲ش توسط پژوهشکده تعلیم و تربیت تنظیم شده بود، در مورد برخورد با تصورات قالبی جنسیتی و تغییر بینش و نگرش‌های تبعیض‌آمیز نسبت به آموزش و اشتغال زنان پیش‌بینی‌هایی مطرح شده

بود (وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲: ۴۶)، ولی در بخش آسیب‌شناسی، به تعارض میان سنت‌گرایی و مدرنیته که خود را در قالب تعارض ارزش خانواده- مدرسه، خانواده- دانش‌آموز و شکاف بین‌نسلی نشان می‌دهد اشاره شده و در نهایت در بخش راهکارها این نزاع به نفع فرهنگ مدرن و به حاشیه رفتن سنت فیصله می‌یابد و برخورد با تصورات قالبی جنسیتی در کتب درسی مورد نظر قرار می‌گیرد (همان: ۶۵-۶۴).

هرچند در تدوین سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش کشور که در سال ۱۳۹۰ ش، به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسید و یکی از اسناد مهم در زمینه سیاستگذاری و برنامه‌ریزی‌های نظام آموزش و پرورش کشور است در هیچ‌کدام از مبانی به صورت مستقل تفاوت زن و مرد به عنوان مبنا قرار نگرفته است اما در برخی از مؤلفه‌های تربیت، تفاوت‌های زن و مرد مورد توجه قرار گرفته است (وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰: ۷۶-۵۷). علاوه بر این در قسمت‌های مختلف سند ملی آموزش ۲۰۳۰ کمیسیون ملی یونسکو- ایران؛ همچون زیرمجموعه هفتم از اهداف ویژه، هدف چهارم سند مذکور (کمیسیون ملی یونسکو- ایران، ۱۳۹۵: ۲۶)، بند ۱۰ قسمت مربوط به دیدگاه، منطق و اصول سند ۲۰۳۰ (همان: ۲۹) و در تمام بخش‌های مربوط به هدف اصلی، رویکردهای راهبردی، اهداف ویژه و شاخص‌ها (همان: ۳۰-۴۹) بر برابری و تساوی جنسیتی در آموزش تأکید دارد که نشان‌دهنده کم‌توجهی به رویکرد اسلامی به تفاوت زن و مرد در برخی از اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور می‌باشد. موضوعی که با توجه به گسترش مسایل مختلف حوزه زنان و خانواده؛ مانند تضعیف اخلاق جنسی و عفاف، کم شدن انگیزه تشکیل خانواده، افزایش طلاق و اختلافات خانوادگی (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۲۱۰)، پرداختن به آن امری ضروری و مهم می‌باشد.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر ابتدا با مراجعه به منابع اسلامی مانند قرآن و روایات معتبر معصومان: و استفاده از روش توصیفی- تحلیلی، ضمن اشاره به جایگاه و ارزش زن در اسلام،

تفاوت‌های تکوینی و تشریحی میان زن و مرد در اسلام بررسی می‌شود. در ادامه اهداف تربیت رسمی عمومی با توجه به رویکرد اسلام به تفاوت زن و مرد و مطابق با روش شهید آیت‌الله صدر، در چارچوب ارتباطی انسان با خدا، انسان با خود، انسان با دیگران و انسان با طبیعت ارائه می‌گردد.

تفاوت‌های زن و مرد در اسلام

خداوند نوع انسان‌ها را جدا از تفاوت‌های طبیعی، نژادی و قومی، به‌گونه‌ای آفریده است که در مقایسه با بسیاری از موجودات دیگر به‌لحاظ وجودی، از امکانات و مزایای زیادی نظیر تفکر، اراده و اختیار بهره‌مند می‌باشند. این عنایت ویژه خداوند به همه انسان‌ها، کرامتی خدادادی و ذاتی است؛ به‌طوری که خداوند در قرآن کریم انسان را دارای روحی الهی (حجر، آیه ۲۹)، خلیفه خداوند (بقره: ۳۰) و آفرینش هر آنچه در زمین و آسمان است را برای انسان می‌داند (بقره: ۲۹؛ جاثیه، آیه ۱۳) و در آن‌جا که بر کرامت فرزندان آدم و برتری آنان از بسیاری از موجودات جهان تأکید می‌ورزد، نوع انسان را مورد خطاب قرار می‌دهد (اسراء، آیه ۷۰).

از آن‌جا که تنها خداوند آفریننده سایر موجودات و مالک حقیقی آن‌هاست، و بر اساس حکمت الهی تدبیر و اداره امور آن‌ها را بر عهده دارد و مطابق با الگوی نظام احسن، شرایط تحقق و تغییر هر موجودی را به‌گونه‌ای تنظیم می‌کند که زمینه حرکت آن موجود به سمت مقصد مطلوب فراهم شود (اعلی: ۲ و ۳)، ویژگی‌های تکوینی به زن و مرد عطا کرده است تا بر اساس آن در ساختار اجتماعی و نظام نقش‌ها، انتظارات و تکالیفی را که برای آن‌ها در نظر گرفته شده است به‌خوبی انجام دهند (طه، آیه ۵۰)؛ امری که مرحوم علامه طباطبایی نیز ذیل تفسیر آیه ۲۲۸ سوره بقره به آن اشاره داشته است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۲: ۴۱۲) و آیت‌الله مصباح با توجه به سه شرط دارا بودن کارکرد اجتماعی، صفت نوعی بودن و همچنین ثابت بودن در بستر زمان، آن‌ها را به‌عنوان علت تامه برای صفات تشریحی می‌پذیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ۵: ۲۸۸-۲۸۹). از این‌رو خانواده‌ها و جریان تربیت رسمی و

برنامه‌ریزی‌های تربیتی مرتبط با آن می‌بایست در مسیر آشنایی دختران و پسران با نقش‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی آن‌ها عمل کنند و از برنامه‌ریزی‌هایی که در جهت خنثی‌سازی تفاوت‌های تکوینی و تشریحی میان زن و مرد باشد خودداری نمایند. بر همین اساس در ابتدا به برخی تفاوت‌های تکوینی و تشریحی میان زن مرد اشاره می‌کنیم و در نهایت به تبیین اهداف تربیتی متناسب با آن می‌پردازیم.

۱. تفاوت‌های تکوینی میان زنان و مردان

خداوند بر اساس حکمت الهی و هدفمند بودن جهان، انسان‌ها را با برخی خصوصیات تکوینی متفاوت آفریده است. البته در خصوص این تفاوت‌ها باید به این مهم توجه داشت که برخی از این نوع تفاوت‌ها، مانند تفاوت در چهره‌ها و رنگ چشم فقط به منظور تنوع بخشی و امکان شناسایی افراد مطرح است، برخی دیگر همچون تفاوت در قدرت بدنی و ذوق هنری هرچند کارایی خاصی در زندگی اجتماعی دارند در مسیر تحقق این کارایی نیازمند وضع قانون خاصی از طرف خداوند نیست و در نهایت برخی از تفاوت‌ها کارایی خاصی ایجاد می‌کند و تحقق این کارایی‌ها وابسته به وضع و رعایت قوانین الهی است (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۱۸). بر همین اساس در ادامه به تفاوت‌های تکوینی میان زنان و مردان با منشأ زیستی و سرشتی که بیشتر زنان را از بیشتر مردان متمایز می‌سازد و کارکردهای خاصی به همراه دارند می‌پردازیم.

الف) تعقل

برای استدلال به فزونی درک عقلانی مردان، بسیاری از مفسران به آیه ۳۴ سوره نساء، که بیانگر نقش مدیریتی مرد در خانواده است، تمسک کرده‌اند؛ و بر این باورند که با توجه به این که انجام نقش مدیریتی در خانواده نیازمند نگرشی منطقی و خردمندانه به قضایا در امور زندگی است، گذاشتن چنین مسئولیتی بر عهده مردان را از نشانه‌های رجحان نوع مردان در برخورداری از این موهبت می‌دانند (طباطبائی، ۱۳۷۴، ۴: ۵۴۳). البته به‌غیر

از آیه مذکور در تفسیر آیه ۱۸ سوره احزاب (طباطبایی، ۱۳۷۴، ۱۸: ۱۳۴) و تفسیر آیه ۲۸۲ سوره بقره (فیض کاشانی، ۱۴۱۵ق: ۳۰۷؛ رازی، ۱۹۹۳، ۴: ۱۲۴؛ مصباح یزدی، ۱۳۹۱: ۴۶-۴۸؛ جوادی آملی، ۱۳۹۳: ۳۴۴؛ به نقل از زیبایی نژاد، ۱۳۹۱: ۷۶)، به تفاوت زن و مرد به تعقل اشاره شده است و در تبیین منشأ این اختلاف، برخی با اشاره به این مهم که تسلط بر خود و ضبط و مهار عواطف و احساسات، شرط اول تفکر صحیح و سنجش و داوری درست است و از آن جاکه زنان در این زمینه آسیب پذیرتر از مردان هستند، این مردان هستند که با سهولت بیشتری می توانند بر خود تسلط یابند و با فرو نشاندن گرد و غباری که عواطف و احساسات برمی انگیزند، می توانند به روشنی و وضوح واقعیات را ببینند و از سر واقع بینی حکم و داوری کنند و به مدیریت امور خانواده بپردازند (مصباح یزدی، ۱۳۷۸: ۹۲-۹۳)، تفاوت زن و مرد در تعقل را مطرح کرده اند و برخی دیگر با تمایز قائل شدن میان عقل نظری و عقل عملی، معتقدند عقلی که در زن و مرد متفاوت است عقل نظری است که در نحوه مدیریت مسایل سیاسی، اقتصادی، علمی، تجربی، ریاضی و مانند آن دخیل است و این که فردی در مسایل علمی یا سیاسی و اجرایی فکر برتری داشته باشد، این نشانه تقرب الی الله نیست، بلکه يك فضیلت زاید است؛ زیرا علمی است که ندانستش زیان نمی رساند (جوادی آملی، ۱۳۹۳: ۲۵۵).

ب) عاطفه

در مورد نقش و جایگاه عاطفه بیشتر زنان در خانواده، قرآن کریم ضمن اشاره به همانندی زن و مرد در آفرینش، بر نقش آرامش بخشی زن برای همسرش تأکید دارد (اعرف، آیه ۱۸۹). در روایات نیز در موارد متعدد بر این مهم تأکید شده است؛ به طوری که آرامش بخشی حوا برای حضرت آدم علیه السلام (نوری، ۱۴۰۸ق، ۱۵: ۲۱۴)؛ تأکید امام صادق علیه السلام بر نقش آرامش بخشی زنان (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ۲۰: ۳۵۰)، همچنین سفارش پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله به مردان در خصوص ابراز محبت به همسران شان و تأثیر آن در برطرف کردن نیاز روانی آن ها (کلینی،

۱۴۰۷ق، ۵: ۵۶۹) و در نهایت اشاره امام علی علیه السلام به این که همت مرد در تسخیر طبیعت و همت اصلی زن در تسخیر مرد است (همان: ۸۲) را می‌توان نمونه‌هایی از تأکید آموزه‌های دینی بر عاطفی بودن زنان ذکر کرد.

ج) غیرت

توجه به وجود غیرت بیشتر در مردان در روایات متعددی اشاره شده است، به طوری که امیر المومنین علی علیه السلام غیرت در مردان را نشانه ایمان و در زنان نشانه کفر می‌داند (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ۱۴: ۱۱۱)؛ ایشان در روایات دیگری نیز به این مهم اشاره داشته‌اند که خداوند غیرت را برای مردان مقرر کرده و برای زنان قرار نداده است (همان: ۱۰۸-۱۱۰)، امام صادق علیه السلام نیز خوش رفتاری، گشاده‌دستی سنجیده و غیرت در حفظ خانواده را از خصلت‌های مورد نیاز مردان برای اداره منزل و خانواده می‌داند (ابن شعبه حرانی، ۱۳۸۲: ۵۷۸).

د) حیا

با توجه به داستان آدم و حوا و تلاش آن‌ها برای استفاده از پوشش برای اندام‌شان (اعراف، آیه ۲۷). همچنین ناراحتی حضرت مریم علیها السلام و آرزوی مرگ از لکه‌دار شدن عفتش نزد مردم (مریم، آیه ۲۳) و همچنین حرکت زن عزیز مصر در بستن درها و پوشاندن صورت بت‌ها (یوسف، آیه ۲۳)، می‌توان فطری بودن این صفت را پذیرفت و در مورد بیشتر بودن این صفت در زنان، احادیثی از امام علی علیه السلام بیان شده است که بر نه برابر بودن حیا در زنان نسبت به مردان و بیشتر بودن حیا در زنان بر اساس تناسب میان شهوت و حیا اشاره دارد (صدوق، ۱۴۱۳ق، ۳: ۴۶۸).

هـ) تبرج

یکی از ویژگی‌های تکوینی که برای زنان مهم و ضروری تلقی شده، خصیصه تبرج و خودنمایی است. قرآن در دو آیه از آیه‌های حجاب، از تبرج و خودنمایی زنان صحبت کرده و آن را تنها در چارچوب محیط خانواده پذیرفته است. در یک مورد از زنان خواسته شده است

که همانند دوران جاهلیت نخستین در برابر نامحرم ظاهر نشوند و خودنمایی نکنند (احزاب، آیه ۳۳)؛ در آیه دیگر به زنان سفارش می‌کند که در برابر نامحرم با زینت‌ها و آرایش‌های‌شان خودنمایی نکنند (نور، آیه ۶۰). علاوه بر این در روایات نیز در مورد وجود غریزه خودنمایی یا تبرج در زن سخن گفته شده است. برای مثال امام علی علیه السلام می‌فرماید: «خداوند زنان را از سرشت مردان آفریده، از این رو، تمام همت خود را در جذب مردان و نزدیک شدن به آن‌ها صرف می‌کنند» (حر عاملی، ۱۴۱۶ق، ۲۰: ۶۴).

آموزه‌های اسلامی نیز با توجه به نقش رضایت‌مندی از رفتارهای جنسی در زندگی زناشویی به تفاوت‌های زن و مرد در غریزه و رفتارهای جنسی توجه داشته است؛ به طوری که با توجه به این مهم که مردان زمینه‌های مناسبی برای ارضای زودرس دارند، تأمین نیاز جنسی مرد را از وظایف زن شمرده است (حر عاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۱۱۹). در مورد زن‌ها نیز با توجه به این‌که زن‌ها دارای صبر جنسی بالاتری نسبت به مردان هستند و برای ارضای غریزه جنسی در رفتار جنسی با همسران‌شان به مقدماتی نیازمندند که مردان باید آن را تأمین کنند (کلینی، ۱۴۰۷، ۵: ۳۳۸)؛ و ارتباط جنسی مرد با زن پیش از ملاعبه با او را جفا در حق زن دانسته‌اند (حر عاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۱۱۹).

ی) بلوغ و رسش

در مورد بلوغ به عنوان آغاز مرحله‌ای طبیعی در زندگی کودک که در آن، غریزه جنسی پیدا و شکوفا شده و به همراه آن برخی دگرگونی‌های جسمی، روانی و رشد عقلی و ادراکی صورت می‌گیرد و بر اساس آن کودک به مرتبه مردان و زنان نایل می‌شود؛ روان‌شناسان وقوع آن را زمان پیدایش غریزه جنسی در انسان می‌دانند که زمینه‌ساز تغییرات زیادی در وجود شخص می‌شود. با توجه به نوع و میزان ترشح هورمون‌های جنسی در دختران و پسران، تفاوت‌هایی در فیزیولوژی و شکل ظاهری دختران و پسران به وجود می‌آید که وقوع آن‌ها در دختران دو سال زودتر از پسران خود را نشان می‌دهد. در آموزه‌های اسلامی و به خصوص در قرآن کریم

نشانه‌هایی همچون حُلْم (نور، آیه ۵۹)، رسیدن به سن نکاح (نساء: ۶) و رشد عقلانی توأم با رسایی حالات جنسی و جسمی (نور، آیه ۵۸) به‌عنوان علائمی از بلوغ که میان دختر و پسر متفاوت است اشاره شده است.

و) قوای جنسی

آموزه‌های اسلامی نیز با توجه به نقش رضایت‌مندی از رفتارهای جنسی در زندگی زناشویی به تفاوت‌های زن و مرد در غریزه و رفتارهای جنسی توجه داشته است؛ به‌طوری که با توجه به این مهم که مردان زمینه‌های مناسبی برای ارضای زودرس دارند، تأمین نیاز جنسی مرد را از وظایف زن شمرده است (حر عاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۱۵۸). در مورد زن‌ها نیز با توجه به این که زن‌ها دارای صبر جنسی بالاتری نسبت به مردان هستند و برای ارضای غریزه جنسی در رفتار جنسی با همسران‌شان به مقدماتی نیازمندند که مردان باید آن را تأمین کنند (کلینی، ۱۱۴۰۷، ۵: ۳۳۸)؛ و ارتباط جنسی مرد با زن پیش از ملاعبه با او را جفا در حق زن دانسته‌اند (حر عاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۱۱۹).

۲. تفاوت‌های تشریحی میان زن و مرد

در خصوص تفاوت‌های تشریحی میان زن و مرد نیز تردیدی نیست که اسلام هم در حوزه احکام و عبادات و هم در خصوص خانواده و جامعه نقش‌های متمایزی را برای زن و مرد، به تصویر کشیده است. که می‌توان آن‌ها را از برخی احکام الزامی یا ترجیحی اسلام و همچنین برخی آموزه‌های غیر فقهی نظیر متون دعایی بررسی کرد.

الف) نقش همسری زنان

در آموزه‌های اسلامی نقش همسری برای زن جایگاه ویژه‌ای دارد و در روایت‌های اسلامی «حسن التبعّل» (خوب شوهرداری کردن) در حد جهاد در راه خدا ارزشمند شمرده شده است (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۵: ۵۰۷) و برای آن وظایفی همچون اطاعت از شوهر (نوری، ۱۴۰۸، ۱۴: ۲۵۷)؛

که یکی از مصادیق آن تمکین به معنای آماده بودن و اطاعت از شوهر در امور جنسی می‌باشد؛ امانت‌داری از اموال شوهر (حر عاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۱۵۹) و زینت و آرایش کردن برای شوهر (کلینی، ۱۴۰۷، ۵: ۵۰۸) آمده است.

ب) نقش مادری زنان

یکی از مهم‌ترین، سازنده‌ترین و ارزشمندترین نقش‌هایی که زن به واسطهٔ ویژگی‌های زیستی و روانی می‌تواند ایفا کند، نقش مادری است؛ نقشی که در راستای کمک به بقای نسل و تولید مثل به‌عنوان یکی از رموز خوشبختی انسان و تحقق یکی از اهداف مهم ازدواج و تشکیل خانواده مطرح است. در آموزه‌های دینی، مادری یک ارزش به‌شمار می‌آید (صدوق، ۱۳۷۶: ۴۹۶) ایفای این نقش تنها به وضع حمل و شیر دادن خلاصه نمی‌شود، بلکه یک سلسله مسئولیت‌های پرورشی و تربیتی بر عهده مادر گذاشته شده است که ثمرهٔ آن در هدایت کل جامعهٔ بشری خود را نمایان می‌کند.

ج) نقش خانه‌داری زنان

یکی از زیباترین جلوه‌های توجه به نقش خانه‌داری زن در خانواده مربوط به حکم، پیامبر گرامی اسلام ﷺ در خصوص تعیین وظایف حضرت علی و فاطمه علیها السلام و موظف کردن حضرت فاطمه به خدمت در منزل و حضرت علی به انجام وظایف خارج منزل و خوشحال شدن حضرت فاطمه از این‌که ایشان مأمور انجام مسئولیت‌های خانه‌داری شدند و از تصدی امور بیرون منزل معاف شدند (مجلسی، ۱۴۰۳، ۴۳: ۸۱)، و اشارهٔ حضرت فاطمه به این‌که برای زن نزدیکترین هنگامه به خدا هنگامی است که در خانه است (همان: ۹۲) و جواب پیامبر گرامی اسلام به ام‌السلمه - همسر پیامبر اکرم ۹- در خصوص سؤالی در مورد پاداش خدمت زنان به شوهران‌شان در منزل و تأکید بر این مهم که اگر زنی به‌قصد اصلاح امور خانه، در خانهٔ شوهرش چیزی را از جایی به جای دیگری منتقل کند، خداوند به او نظر می‌کند و کسی که خدا به او نظر کند عذاب نمی‌شود

(صدوق، ۱۳۷۶: ۴۱۱) را می‌توان از مواردی دانست که بر نقش خانه‌داری زنان تأکید دارد.

د) نقش سرپرستی مردان در امور خانواده

در خصوص بررسی نگاه اسلام به نقش سرپرستی و مدیریت مرد در قبال خانواده و همسرش، آیه ۳۴ سوره نساء یکی از مهم‌ترین مواردی است که به این مهم اشاره داشته است. به طوری که علامه طباطبایی در تفسیر آیه مذکور قوامیت مردان را به علت برتری‌هایی که خداوند به مردان در مقایسه با زنان داده است و همچنین به دلیل این که مردان از مال خود به زنان نفقه می‌دهند می‌داند و بر این امر تأکید دارد که به دلیل عمومیت علت، حکمی که مبتنی بر آن علت است (قیم بودن مردان بر زنان) نیز عمومیت دارد و منحصر به شوهران نسبت به همسران نیست و چنان نیست که مردان تنها بر همسران خود قوامیت داشته باشند؛ بلکه حکمی برای نوع مردان بر نوع زنان جعل شده است. البته گروه دیگر از مفسران و فقها بر این باورند که آیه مذکور ریاست خانواده را به مردان سپرده، اما محدوده این ریاست تنها امور زناشویی و زندگی خانوادگی را در بردارد و مردان تسلط دیگری بر زنان ندارند. به عبارت دیگر، این سلطه درباره شوهران بر زنان‌شان، آن هم در قلمرو زندگی خانوادگی است. اما نکته مهم این است که چه بر اساس رویکرد اول، مردان را سرپرست زنان بدانیم و یا آن که مطابق رویکرد دوم سرپرستی مرد را تنها در حوزه خانواده بپذیریم، وظایف سنگینی برای مردان در حوزه مدیریت خانواده مطرح است.

۳. تفاوت زن و مرد در حقوق و تکالیف

اسلام احکام متفاوتی برای زنان و مردان در عبادات مطرح می‌کند که در فتاوی فقها آمده است. از جمله در اذان و اقامه، نماز جمعه و جماعت، عیادت مریض، تشییع جنازه، بلند گفتن تلبیه در حج، هروله کردن در سعی بین صفا و مروه، لمس کردن حجر الاسود، داخل شدن در کعبه و تراشیدن سر و در تقصیر که بر زنان مستحب یا واجب نیست (حسینی‌زاده، ۱۳۹۳: ۵۳). در خصوص احکام اجتماعی نیز می‌توان به تفاوت زن و مرد در دیه، قصاص، و

برخی حدود شرعی مانند احکام ارتداد و سنگسار، حجاب، به دست گرفتن منصب ولایت اجتماعی، قضاوت و مرجعیت اشاره کرد. در حوزه احکام خانوادگی نیز مواردی همچون تعدد زوجات، طلاق، سرپرستی خانواده، نفقه و ارث وجود دارد که بین زن و مرد تفاوت‌هایی وجود دارد؛ تفاوت‌هایی که بر اساس تمایزات تکوینی، نقش‌های جنسیتی و در خدمت دستیابی هر چه بهتر به اهداف مورد نظر و هماهنگی با احکام حقوقی دیگر، در نظام تشریح تفسیر می‌شود و نمی‌توان بر آن برچسب تبعیض ناروا و ظالمانه زد (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۱۳۱).

با توجه به تفاوت‌های موجود در احکام عبادات، احکام اجتماعی و خانوادگی که بین دختران و پسران وجود دارد برای خانواده‌ها و نظام تربیت رسمی عمومی ضروری است نسبت به برنامه‌ریزی و تفکیک محتوای مورد نیاز دختران و پسران در خصوص احکام مربوط به عبادات و ارائه به موقع آن اقدام نمایند و در خصوص تفاوت‌های موجود در احکام اجتماعی و خانوادگی نیز سعی شود در حد توانایی‌های شناختی دختران و پسران، آن‌ها را با این احکام و دلایل برخی از این تفاوت‌ها آشنا کنند.

اهداف تربیت اسلامی با توجه به تفاوت زن و مرد

فراهم آوردن شرایط مناسب برای محور قرار گرفتن خداوند در متن زندگی انسان‌ها و استمرار این مهم در راستای دستیابی به طهارت، حیات طیبه و در نهایت قرب و رضوان الهی به عنوان هدف غایی تربیت اسلامی (باقری، ۱۳۸۷، ۱: ۷۷-۸۰) با واسطه فعالیت‌ها و رفتارهای اختیاری انسان در چارچوب ارتباط فرد با خداوند، ارتباط فرد با خودش، ارتباط انسان با دیگران و در نهایت ارتباط انسان با طبیعت محقق می‌شود (اعرافی و همکاران، ۱۳۸۶: ۳۴). از این‌رو برای نظام تربیت اسلامی ضروری است که با طراحی و برنامه‌ریزی درست، راه رسیدن به این مهم را هموار سازد. بنابراین، در این بخش سعی خواهد شد با توجه به تأثیری که تفاوت‌های تکوینی و تشریحی میان زنان و مردان در چارچوب ارتباطی فوق دارد به تعیین اهداف تربیت اسلامی پردازیم.

۱. ارتباط انسان با خدا

در دین اسلام عبادت به‌عنوان راهی برای تقرب به حق و تکامل واقعی بشر و ابزاری برای هدایت، تکامل و تربیت روحی و اخلاقی انسان در نظر گرفته شده است (همان: ۵۸). آنچه به‌طور مشخص از دیدگاه اسلام در بیان حقیقت عبادت ترسیم می‌شود، این مطلب است که انسان‌ها برای تقرب به خدواند می‌بایست یک سلسله اعمالی را با حضور قلب و آگاهی به‌عنوان عبادت انجام دهند که برای محقق شدن آن، یادگیری برخی معارف واجب می‌باشد و یک فرد مسلمان نباید در یادگیری آن علوم اهمال و سستی کند (همان: ۱۰۴). در ادامه به بررسی جایگاه تفاوت زن در هدف‌گذاری‌های مربوط به ارائه علوم مذکور که با عنوان‌های معارف اعتقادی، معارف اخلاقی و تربیتی، و احکام عملی و فقهی می‌شناسیم می‌پردازیم.

الف) معارف اعتقادی

اعتقادات گزاره‌هایی هستند که وضعیت کلی جهان و وضعیت انسان را در جهان مشخص می‌کنند و هر مسلمانی باید به آن گزاره‌ها شناخت و اعتقاد کافی داشته باشد. در بین اعتقادات اسلامی، پنج اعتقاد توحید، نبوت، معاد، عدل و امامت از سایر اعتقادات مهم‌تر است (داودی، ۱۳۹۰: ۲۷-۲۸). هرچند در ابتدای امر لحاظ تفاوت میان زن و مرد در این مؤلفه چندان مطرح به نظر نمی‌رسد ولی واقعیت این است که تفاوت‌هایی که خداوند بین زنان و مردان قرار داده است می‌تواند زمینه‌ای باشد برای نشان دادن این مهم که خداوند نظام هستی را حکیمانه آفریده است.

ب) احکام

احکام، بخشی از معارف اسلامی است که در قالب واجب، مستحب، مباح، مکروه، حرام، یا صحیح و باطل بیان می‌شوند. این احکام به دو دسته عبادات و معاملات تقسیم می‌شوند. عبادات مهم در اسلام عبارت‌اند از نماز، روزه، خمس، زکات صدقه (اتفاق‌های مالی)، حج، ذکر خدا، دعا و تلاوت قرآن. معاملات بخشی از احکام است که ناظر به امور سیاسی، اجتماعی،

اقتصادی، تجاری و احوالات شخصیه مردم است (داودی، ۱۳۹۰: ۲۹). آنچه ضرورت پرداختن به این مؤلفه در هدف‌گذاری‌های تربیت اسلامی مرتبط با تفاوت‌های زن و مرد را نشان می‌دهد توجه به این مهم است که نه تنها بین سن تکلیف دختران و پسران در اسلام تفاوت وجود دارد، بلکه چنان‌که در بخش تفاوت‌های زن و مرد در احکام آمد میان زن و مرد در برخی احکام تفاوت‌هایی وجود دارد که در ادامه به برخی از آن احکام اشاره می‌شود.

یکم. آموزش احکام زنان به دختران در سن ۸ تا ۹ سالگی

رفتار ما در برابر خداوند اسلوب خاصی دارد که قوانین و مقررات مربوط به آن از طرف خداوند که خالق انسان است و بهترین برنامه را برای مخلوق خود در نظر گرفته، ارائه شده است و بر ما لازم است برای رسیدن به سعادت و کمال این دستورات را خوب بشناسیم و به آن‌ها عمل کنیم. از این‌رو یکی از اهداف مهم تربیت اسلامی آموزش این احکام می‌باشد که با توجه به آنچه در خصوص تفاوت احکام مرتبط با زنان و مردان آمد ضروری است تا نظام تربیتی به صورت مجزا به آن بپردازد. پس در ابتدای امر شایسته است با توجه به تفاوت میان دختران و پسران در سن تکلیف و رسیدن به بلوغ شرعی، در محتوای درسی مربوط به سال سوم دوره ابتدایی دخترانه ورود به مباحث احکام مربوط به بلوغ همچون استحاضه، حیض، نفاس و همچنین احکام مربوط به پوشش و حجاب دختران، مورد توجه قرار گیرد. البته با توجه به ضرورت آشنایی دانش‌آموزان مؤمن با فلسفه و آثار و فواید احکام (داودی، ۱۳۹۰: ۶۸) تهیه محتوای مناسبی که با توجه به توانایی دانش‌آموزان دختر در سن ۸ سالگی بتواند به این مهم بپردازد ضروری است.

دوم. آموزش احکام مردان به پسران در سن ۱۴ تا ۱۵ سالگی

برای رسیدن به سعادت و کمال شناختن دستورات و عمل به آن دستورات ضروری می‌باشد؛ امری که در کنار توجه به اعتقادات از برجسته‌ترین بخش‌های تربیت اسلامی محسوب می‌شود (داودی و اعرافی، ۱۳۹۰: ۲۹). از این‌رو برای نظام تربیتی که بر اساس رویکرد اسلامی

شکل گرفته است ضروری است با در نظر داشتن احکام مربوط به بلوغ پسران، همچون احکام مرتبط با جنابت برای پسران و سایر احکامی که در قسمت تفاوت احکام بین زن و مرد به آن اشاره شد محتوای جداگانه‌ای برای آموزش احکام به پسران تهیه شود. البته با توجه به حضور بیشتر پسران در موقعیت‌های اجتماعی و ایفای نقش‌های مدیریتی آن‌ها در خانواده، آشنایی آن‌ها با احکام مربوط به معاملات و نظام خانواده برای آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد.

۲. ارتباط انسان با خود

در چارچوب ارتباط انسان با خود، خودشناسی یکی از اهداف بسیار مهم به شمار می‌آید که می‌تواند با کمک به فرایند خودسازی در انسان، زمینه رسیدن او به هدف غایی تربیت را فراهم کند. هرچند در نگاه اول توجه به تفاوت‌های میان زنان و مردان در هدف‌گذاری بر اساس دو مؤلفه خودشناسی و خودسازی چندان ضروری به نظر نمی‌رسد. اما واقعیت این است که در زمینه خودشناسی آشنایی دختران و پسران از تفاوت‌های تکوینی و تشریحی یکدیگر ضمن آن‌که زمینه‌ساز اعتقاد آنان به توحید در ربوبیت تکوینی خداوند می‌شود باور آن‌ها را به این‌که تنها خداوند است که همه موجودات را به صورت تکوینی به بهترین مسیر هدایت می‌کند و برنامه‌های هدایت، مسئولیت‌ها و تکالیفی را برای آن‌ها قرار می‌دهد تقویت می‌کند. در ادامه در راستای آشنایی دختران و پسران از ویژگی‌های تکوینی خود به ارائه اهدافی که به این مهم ارتباط دارند می‌پردازیم.

الف) پرورش ویژگی‌های تکوینی زنانه در دختران

علاوه بر این‌که آشنایی زنان با ویژگی‌های تکوینی خود می‌تواند نقش برجسته‌ای در خودشناسی که در روایات به آن توجه شده است (تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ۲۳۲) و از آن با عنوان زمینه‌خداشناسی و تهذیب نفس از انحرافات و طی کردن مسیر کمال و سعادت آمده است (همان) داشته باشد. بر اساس آنچه در بخش مبانی آمد با وجود آن‌که خداوند انسان‌ها را با ویژگی‌های مشترک بسیار و بر اساس فطرت الهی مشترک آفریده است در برخی خصوصیات

جسمانی، نفسانی، عاطفی و اخلاقی ویژگی‌های متفاوتی را برای زنان قرار داده و براساس این ویژگی‌ها، از حقوق، تکالیف و مسئولیت‌های متنوعی برخوردار کرده است. از این‌رو نظام تربیت رسمی می‌بایست در هدف‌گذاری‌های خود برای تربیت دختران به تقویت ویژگی‌های تکوینی آن‌ها که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم توجه داشته باشد.

یکم. پرورش و تقویت حیا و عفاف در دختران

با توجه به آنچه در خصوص نگاه اسلام به تفاوت‌های تکوینی میان زن و مرد آمد و در بخش مبانی به آن پرداخته شد و در نظر گرفتن نوع تعاملی که در شبکه‌های مجازی حاکم است؛ به‌گونه‌ای که افراد حضور مستقیم و عینی با یکدیگر ندارند، توجه بیشتر به تقویت حیا و ارائه الگوهایی از پوشش مطلوب اسلامی برای دختران امری ضروری است. البته برای محقق شدن این مهم لازم است دستورات و احکام مربوط به رعایت پوشش و حیا در دختران به‌صورت محتوایی جذاب برای آن‌ها ارائه شود.

دوم. پرورش و تقویت عاطفه در دختران

با توجه به جایگاه نیروی عاطفه در ایفای نقش‌های تشریحی ویژه زنان؛ همچون همسری و مادری که در قسمت تفاوت‌های میان زنان و مردان به آن پرداخته شد برای نظام تربیت رسمی کشور ضروری است با برنامه‌های تربیتی و فوق برنامه متنوع و تهیه محتوای درسی در قالب داستان‌ها و اشعاری که به بعد عاطفی دختران توجه دارد، زمینه تقویت عاطفه در آن‌ها فراهم شود.

سوم. آشنایی دختران با نشانه‌های بلوغ

در فرایند تربیت رسمی عمومی دانش‌آموزان دختر در سنی مخاطب برنامه‌های آموزشی و پرورشی نظام تربیت رسمی قرار می‌گیرند که با ورود به دوران بلوغ یکی از بارزترین تغییرات در فیزیولوژی، شخصیت و ابعاد روان‌شناختی آن‌ها شکل می‌گیرد. از این‌رو برای نظام تربیت

رسمی لازم است که ضمن تقویت نقش مشاور در مدارس دوره ابتدایی، محتوای درسی که برای سال‌های پایانی دوره ابتدایی دانش‌آموزان دختر در نظر گرفته می‌شود به این مهم توجه داشته باشد.

چهارم. تربیت جنسی دختران

هرچند به نظر می‌رسد پرداختن به تربیت جنسی در دختران با توجه به رعایت تقویت حیا و عفاف در آن‌ها و همچنین متفاوت بودن نوع نگاه دختران و آستانه تحریک جنسی آن‌ها چندان ضروری نیست؛ اما به دلیل شرایط فرهنگی جامعه و به خصوص در دسترس بودن محتوای غیر اخلاقی در رسانه‌های مجازی پرداختن به این مهم به طور غیر مستقیم و از طریق آموزش والدین و یا مشاوره‌های فردی که توسط مشاور یا مربی تربیتی ارائه می‌شود امری ضروری به نظر می‌رسد.

پنجم. تقویت رفتارهای اخلاقی تکبر، ترس و بخل در دختران

هرچند برای نظام تربیت رسمی پرداختن به تربیت اخلاقی متربیان خود یک ضرورت است و در بسیاری از صفات اخلاقی تفاوتی میان زنان و مردان وجود ندارد؛ ولی در رفتارهای همچون تکبر، ترس و بخل بر خلاف آن‌ها که وجود آن‌ها در مردان زشت شمرده شده، با توجه به این مهم که تقویت این رفتارها در زنان زمینه‌ساز حفظ زنان از نامحرم، آبروی آن‌ها و حفظ دارایی و ثروت همسر می‌شود برای آن‌ها زیبا شمرده شده است (نهج البلاغه، ۱۳۸۶: ۴۸۵). از این رو شایسته است این مهم در فعالیت‌های تربیتی مورد توجه قرار گیرد.

ب) پرورش ویژگی‌های تکوینی مردانه در پسران

علاوه بر این که فرد با آشنایی با ویژگی‌های تکوینی خود به نوعی خودشناسی دست می‌یابد که می‌تواند براساس آن خداوند را بهتر بشناسد و مسیر تهذیب نفس و رسیدن به کمال را به طور شایسته‌ای طی کند. در مورد ضرورت پرداختن به این مهم در پسران لازم است به این

مهم توجه داشته باشیم که این پسران هستند که با توجه به آزادی عمل بیشتری که دارند، بیشتر در معرض تهدیدات ناشی از تهاجم فرهنگی و طغیان غریزه جنسی قرار می‌گیرند. علاوه بر این، برای آن‌که پسران بتوانند نقش‌های تشریحی که بر عهده آن‌هاست را به خوبی انجام دهند می‌بایست ویژگی‌های تکوینی در آن‌ها تقویت شود. از این‌رو برای نظام تربیت رسمی لازم است تا پسران را نسبت به برخی از ویژگی‌های تکوینی خود که در ادامه به آن می‌پردازیم آشنا کند و شرایطی را برای تقویت برخی از این ویژگی‌ها فراهم کند.

یکم. تقویت غیرت در پسران

با توجه به آنچه در بخش تفاوت‌های تکوینی میان زن و مرد در اسلام آمد و در بخش مبانی نیز به آن پرداخته شد، توجه بیشتر به تقویت غیرت در پسران بر اساس روشن ساختن جایگاه خانواده و همسرشان برای آرامش روانی آن‌ها و تربیت فرزندان‌شان بسیار مهم است. البته لازم است پسران با مرز میان بددلی و غیرت در رفتار با همسرشان به صورت شایسته‌ای آشنا شوند.

دوم. آشنایی پسران با نشانه‌های بلوغ

در فرایند تربیت رسمی عمومی دانش‌آموزان پسر در سنی مخاطب برنامه‌های آموزشی و پرورشی نظام تربیت رسمی قرار می‌گیرند که یکی از بارزترین تغییرات در فیزیولوژی، ظاهر، شخصیت و ابعاد روان‌شناختی آن‌ها شکل می‌گیرد. از این‌رو برای نظام تربیت رسمی لازم است ضمن تقویت نقش مشاور در مدارس دوره اول متوسطه در محتوای درسی که برای سال‌های پایانی دوره متوسطه اول پسرانه در نظر گرفته می‌شود به این مهم توجه شود.

سوم. تربیت جنسی برای پسران

با توجه به وجود تهاجم فرهنگی و تحریکات جنسی که در فضای مجازی برای پسران ایجاد شده است غریزه جنسی در آن‌ها زودتر از موقع و با نیروی بیشتری فعال شده است. از این‌رو برای نظام تربیت رسمی کشور ضروری است تا ضمن آشنا ساختن دانش‌آموزان پسر با

تغییرات هورمونی که بر اساس آن غریزه جنسی در بدن آن‌ها فعال می‌شود، با تهدیدها و خطراتی که تحریکات جنسی و انحرافات جنسی برای آن‌ها دارد آشنا شوند و روش‌های کنترل و در اختیارگرفتن این غریزه به آن‌ها آموزش داده شود. البته با توجه به این مهم که سطح گسترده‌ای از خانواده‌ها با فرهنگ و اعتقادات متفاوت مخاطب آموزش رسمی کشور هستند تهیه محتوا و پرداختن به تربیت جنسی در نظام تربیت رسمی کشور نیازمند در نظر داشتن فرهنگ عمومی و حفظ حیا و عفت نزد دانش‌آموزان است.

۳. ارتباط انسان با دیگران

الف) خانواده

چنان‌که در بخش مبانی آمد از دیدگاه اسلام نهاد خانواده یک نهاد بسیار مهم است که خداوند بر اساس تفاوت‌های تکوینی و تشریحی میان زنان و مردان برای هر یک نقش‌های مختص به خود را در نظر گرفته و بر تشکیل و حفظ این نهاد مقدس تأکید داشته است. از این‌رو برای نظام تربیت رسمی عمومی توجه به این مهم در هدف‌گذاری‌ها بسیار شایسته است. در این‌جا به برخی از اهدافی که در این چارچوب باید به آن‌ها توجه شود اشاره می‌شود.

یکم. تقویت و آموزش نقش همسری در دختران

با در نظر گرفتن نگاه اسلام به جایگاه همسری زنان در نظام خانواده که در قسمت تفاوت‌های تشریحی به آن اشاره شد و همچنین معضلات کنونی خانواده در ایران از قبیل افزایش اختلافات خانوادگی و طلاق، کم شدن روحیه سازش‌پذیری، ضعف کارآمدی خانواده در تنظیم رفتار جنسی، ایجاد آرامش روانی و ارضای نیازهای عاطفی (زیبایی‌نژاد، ۱۳۹۳: ۱۳۱)، ضروری است با تدوین اهداف و فعالیت‌های تربیتی مناسب زمینه‌ای برای هر چه بهتر انجام دادن نقش همسری و احساس ارزشمندی نسبت به انجام مسئولیت‌های مرتبط با آن در دختران فراهم آید.

دوم. تقویت و آموزش نقش مادری در دختران

در دین اسلام بر جایگاه مادر و نقش او در تحکیم بنیان خانواده بسیار توجه شده و برخی مسئولیت‌های الزام‌آور مانند حفظ جنین در دوران بارداری و برخی مسئولیت‌های غیر الزام‌آور همچون شیردهی، پرورش فرزند و مشارکت با پدر در تربیت فرزند برای این نقش در نظر گرفته شده است و در نگاه اسلام بسیار ارزشمند است. از این‌رو شایسته است دختران مسلمان در چارچوب تربیت اسلامی با این وظایف آشنا شوند تا ضمن ارزشمند شمردن این مسئولیت‌ها، در آینده بتوانند به‌خوبی از عهده انجام آن برآیند.

سوم. تقویت و آموزش نقش خانه‌داری برای دختران

چنان‌که در بخش تفاوت‌های تشریحی زنان اشاره شد نقش زن در اداره امور منزل از اهمیت خاصی برخوردار است. از نظر حقوقی تکلیفی در این زمینه متوجه زن نیست اما فضای عشق، صفا و محبت خانواده اقتضا می‌کند که زنان همدوش مردان برای ایجاد رفاه و آسایش خانواده تلاش کنند و با حسن سلیقه که برخاسته از روحیهٔ مهربانی و هنرمندی آنان است محیط خانواده را به‌کانونی آراسته برای پرورش نسل آینده تبدیل کنند. از این‌رو شایسته است تا نظام تربیت اسلامی از طریق مطرح کردن نظر اسلام در خصوص ثواب و پاداش انجام دادن مسئولیت خانه‌داری و ارزشمندی آن به دختران مهارت‌های لازم برای انجام هر چه بهتر مسئولیت خانه‌داری را ارائه دهد.

چهارم. تقویت و آموزش نقش مدیریت خانواده در پسران

در آموزه‌های اسلامی نقش سرپرستی خانواده به مردان واگذار شده است و حتی نسبت به واگذاری این نقش به زنان نیز نکوهش شده و برای آن مسئولیت‌هایی همچون تلاش برای تأمین هزینه‌های زندگی، گشاده‌رویی و حسن خلق، گشاده‌دستی در انفاق بر خانواده، غیرت‌ورزی، اکرام همسر و گذشت از خطاهای وی، استراحت شبانه در کنار خانواده و حفظ اقتدار آمده است (زیبایی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۱۱۸)؛ وظایفی که برای انجام گرفتن هر چه بهتر

آن توسط مردان، جامعه نیازمند هدف‌گذاری بر اساس ایجاد نگرش ارزشمندانه در مردان نسبت به انجام آن وظایف و آموزش رفتار و فعالیت‌های مناسب به آن‌ها در چارچوب مبانی اسلامی می‌باشد.

پنجم. آشنایی دختران با ویژگی‌های تکوینی پسران

توجه به این مهم را به دو دلیل مورد نظر قرار داده‌ایم. نخست شرایط ویژه امروزی؛ شرایطی که در آن امکان برقراری ارتباط دختران با پسران بیشتر شده و دختران به دلیل عدم شناخت کافی از برخی از خصوصیات پسران همچون آستانه تحریک و قدرت نیروی جنسی در آن‌ها آگاهی درستی از رفتار پسران در الگوهای دوست‌یابی از جنس مخالف ندارند و همین امر زمینه‌ساز صدمه‌های روحی و بدنی برای آن‌ها می‌شود که جبران آن مشکل است؛ آگاه ساختن دختران از انگیزش و گرایش‌هایی که پسران در تعامل خود با آن‌ها در نظر دارند می‌تواند از به وجود آمدن روابط نامشروع بین دختران و پسران و تبعات عاطفی که ممکن است برای دختران داشته باشد بکاهد.

دلیل دوم، توجه به این مهم است که نهاد خانواده بر اساس تعامل و همراهی زن و مرد شکل می‌گیرد و اسلام نیز به دختران در خصوص شناخت ویژگی‌های اخلاقی همسران‌شان سفارش می‌کند (نوری، ۱۴۰۸ق، ۱۴: ۱۸۸). از این‌رو ضروری است تا دختران قبل از تشکیل خانواده نسبت به برخی ویژگی‌های رفتاری پسران همچون غیرت و نگاه استدلالی و دوراندیشانه به مسایل زندگی آشنا شوند. البته در برخی از هدف‌گذاری‌ها مانند اطلاع از رفتار جنسی جنس مخالف، نیاز به برنامه‌ریزی و توجه به این مهم دارد که محتوای در نظر گرفته‌شده برای این موضوع زمینه‌ساز کم‌رنگ شدن عفت و اخلاق عمومی نگردد. به همین منظور لازم است تا حد امکان پرداختن به این‌گونه موضوعات به صورت جلسات مشاوره چندنفری و به صورت خصوصی و توسط مربیان آموزش دیده اجرا شود. یا این‌که با مشارکت خانواده و به صورت مشاوره فردی آموزش داده شود.

ششم. آشنایی پسران با ویژگی‌های تکوینی دختران

با در نظر گرفتن این مهم که نهاد خانواده بر اساس تعامل و همراهی زن و مرد شکل می‌گیرد و بر این اساس است که می‌تواند کارکردهای مورد انتظار از خود را محقق سازد ضرورت آشنایی پسران با برخی از خصوصیات تکوینی دختران بیشتر مشخص می‌شود. از این رو در صورتی که برای پسران شرایطی فراهم شود تا قبل از تشکیل خانواده نسبت به برخی ویژگی‌های رفتاری دختران همچون عاطفه و مهربانی، حیا، عفت، تبرج و خودنمایی بیشتر آشنا شوند می‌توانند در زندگی تعامل بهتری را با همسرشان داشته باشند. البته در این خصوص برخی از هدف‌گذاری مانند اطلاع از رفتار جنسی جنس مخالف نیاز به برنامه‌ریزی و توجه به این مهم دارد که محتوای در نظر گرفته شده برای این موضوع زمینه‌ساز کم‌رنگ شدن عفت و اخلاق عمومی نگردد. به همین منظور لازم است تا حد امکان پرداختن به این‌گونه موضوعات به صورت جلسات مشاوره چند نفری و به صورت خصوصی و توسط مربیان آموزش دیده اجرا شود. یا این‌که با مشارکت خانواده و به صورت مشاوره فردی آموزش داده شود.

هفتم. آشنایی پسران با نقش‌های تشریحی دختران

برای این‌که زن و مرد بتوانند خانواده‌ای مستحکم و پایدار داشته باشند بر آن‌ها لازم است تا با حقوق و تکالیف یکدیگر آشنا باشند. از این رو برای پسران لازم تا از آنچه در خصوص نگاه اسلام به نقش تشریحی زنان همچون نقش‌های همسری، مادری، خانه‌داری و اهمیت و سختی‌های این نقش‌ها در نظام خانواده آمد آشنا شوند.

هشتم. آشنایی دختران با نقش‌های تشریحی مردان

چنان‌که اشاره شد مردان در برابر امور مختلف خانواده همچون تهیه مسکن، پوشاک و سایر نیازهای خانواده مسئول هستند؛ مسئولیتی که برای موفقیت در آن نیاز به تلاش و حضور در محیط‌های کاری استرس‌زا دارند. از این رو توجه به سختی‌هایی که مردان در راستای ایفای

نقش‌های تشریحی خود باید تحمل کنند برای همسران‌شان امری ضروری است تا بر اساس آن بتوانند توقعات خود از همسران‌شان را متعادل کنند و خانواده مطلوبی داشته باشند.

نهم. آشنایی پسران با ملاک‌های اسلامی انتخاب همسر

در اسلام توجه به معیارهای انتخاب همسر برای مرد و زن مطرح است، اما با توجه نقش تربیتی زن از بُعد محیطی و وراثتی و همچنین تأکید روایات معصومان: در خصوص توجه به جایگاه انتخاب همسر در ویژگی‌های وراثتی فرزند، اهمیت انتخاب زن بیش از اهمیت انتخاب شوهر است (حسینی‌زاده، ۱۳۹۱: ۵۱). علاوه بر این در روایات به این مطلب اشاره شده است که مردان باید برای خود دست به انتخاب همسر بزنند و با ویژگی‌های ظاهری و رفتاری او آشنا شوند (صدوق، ۱۴۱۳ق، ۳: ۳۸۸) و حتی در روایات انتخاب همسری که از طرف والدین پیشنهاد شده باشد ولی مورد نظر مرد نباشد را نفی شده است (حرعاملی، ۱۴۱۶، ۲۰: ۲۹۳). از این رو برای پسران ضروری است که به رویکرد اسلامی در ازدواج و تشکیل خانواده به‌عنوان یک عامل مهم در سبک زندگی اسلامی و تحقق حیات طیبه که می‌تواند زمینه‌ساز سعادت انسان شود توجه داشته باشند. این امر با تقویت بینش پسران نسبت به کمک و رحمت خداوند در امر ازدواج و تشکیل خانواده (مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۰۳: ۲۲۱)، تقویت انگیزش آن‌ها نسبت به رویکرد اسلامی به انتخاب همسر (حرعاملی، ۱۴۱۶ق، ۲۰: ۳۳) و در نظر گرفتن نقدهای اسلام به برخی از معیارهای انتخاب همسر، همچون زیبایی و اقتصاد (حرعاملی، ۱۴۱۶ق، ۲۰: ۵۱) و تقویت این گرایش در آنان که به جای آن‌که به همسران‌شان به دید شریک زندگی نگاه کنند آن‌ها را امانت خداوند نزد خود بدانند (صدوق، ۱۴۱۳، ۳: ۴۰۲) می‌تواند محقق شود.

دهم. آموزش نظامی ویژه پسران

چنان‌که در بخش مربوط به تفاوت‌های تشریحی و تفاوت در احکام اشاره شد یکی از احکامی که از مسلمات اسلام شمرده شده و اکثر علما بر آن اتفاق نظر دارند عدم وجوب جهاد برای زنان و واجب بودن آن بر مردان است (حسینی طهرانی، ۱۳۶۶: ۹۹) از این رو در نظر گرفتن

دروس مربوط با آموزش نظامی برای پسران یکی از مواردی است که لازم است در هدف‌گذاری‌های مرتبط با محتوای درسی مدارس پسرانه دوره دوم متوسطه به آن توجه شود. البته در برنامه درسی دوره متوسطه دوم به آموزش نظامی توجه شده و بر این اساس محتوای آموزشی برای پسران در نظر گرفته شده است.

یازدهم. آشنایی با نگاه اسلام به اشتغال زنان

در آموزه‌های دین اسلام توصیه و تشویق خاصی نسبت به اشتغال زنان مشاهده نمی‌شود؛ اما نسبت به اشتغال زنان به کارهای درآمدزا هیچ منعی نیز وجود ندارد؛ به طوری که قرآن کریم از دختران حضرت شعیب یاد می‌کند که به شغل چوپانی اشتغال داشتند (قصص، آیه ۲۳) و در زمان پیامبر گرامی اسلام و امامان معصوم علیهم‌السلام زنان در مشاغل گوناگونی همچون تجارت، تولید صنایع دستی، ریسندگی و بافندگی، آرایشگری و خدمات خانگی مشغول بوده‌اند (بستان، ۱۳۹۴: ۱۵۵). اما آنچه در رویکرد اسلامی و مسأله اشتغال زنان لازم است مورد نظر قرار گیرد توجه به این مهم است که اشتغال زنان به مشاغل درآمدزا در انجام نقش‌های خانوادگی آن‌ها اختلالی به وجود نیاورد و در تبیین این موضوع تنها به گزاره‌های فقهی و حقوقی اکتفا نگردد و در کنار آن به مطالبی در خصوص آموزه‌های اخلاقی، تربیتی و روان‌شناختی نیز عنایت شود (آذربایجانی، ۱۳۸۸: ۴۵). با توجه به آنچه در خصوص نگاه اسلام به اشتغال زنان آمد توجه به این نکته مهم است که در برنامه‌های هدایت شغلی و هدایت تحصیلی که برای دختران دوره متوسطه دوم انجام می‌شود هدف‌گذاری‌ها می‌بایست متناسب با توانایی‌های زنان و نگاه اسلام به اشتغال آنان صورت گیرد؛ چراکه در غیر این صورت در آینده شاهد دخترانی خواهیم بود که دارای تحصیلات دانشگاهی در زمینه‌هایی که نه خودشان توانایی حضور در مشاغل مرتبط با آن را دارند و نه شرایط برای حضور آنان در آن مشاغل فراهم است، خواهیم بود و در نهایت همین امر باعث نارضایتی اجتماعی و افسردگی در آنان خواهد شد.

نتیجه

با توجه به حکیمانه بودن نظام آفرینش، هریک از نفات‌های تکوینی و تشریحی که خداوند در زنان و مردان قرار داده به‌منظور خاص و هدف مشخصی بوده است. از این‌رو برای نظام تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی شایسته است به‌منظور کاستن برخی از مسایل مطرح در جامعه و خانواده؛ مانند فرهنگ حجاب و پوشش، بالا رفتن سن ازدواج، کاهش ازدواج و افزایش اختلافات خانوادگی و طلاق، همچنین کمک به ترویج سبک زندگی اسلامی و تحقق مراتبی از حیات طیبه به‌لحاظ تفاوت‌های میان زنان و مردان در برنامه‌های تربیتی نظام آموزش رسمی توجه داشته باشد تا بر اساس هدف‌گذاری‌های مطلوب، شرایطی فراهم شود که نه تنها دختران و پسران با ویژگی‌های تکوینی و حقوق و تکالیف خود در نظام خانواده آشنا شوند بلکه ویژگی‌های تکوینی و حقوق و تکالیف یکدیگر را بشناسند و از این طریق با شناخت بهتر و کامل‌تر از یکدیگر زمینه ایجاد خانواده مطلوب و مستحکم را فراهم آورند.

کتابنامه

قرآن کریم

نهج البلاغه

- آذربایجانی، مسعود، «اسلام و اشتغال زنان»، *مجله طهورا*، سال ۲، شماره ۴، ۱۳۸۸ ش.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، *تحف العقول*، ترجمه: صادق حسن زاده، آل علی علیهم السلام، قم، ۱۳۸۲ ش.
- اعرافی، علیرضا و دیگران، *درآمدی بر تعلیم و تربیت اسلامی* (۲): اهداف تربیت از دیدگاه اسلام، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۸۶ ش.
- اعزازی، شهلا، «ضرورت استفاده از رویکرد جنسیتی در پژوهش‌ها»، *تعلیم و تربیت*، پژوهشکده تعلیم و تربیت وزارت آموزش و پرورش، شماره ۸۷، ص ۳۳-۵۸، ۱۳۸۵ ش.
- باقری، خسرو، *نگاهی دوباره تربیت اسلامی*، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۸۷ ش.
- بستان (نجفی)، حسین، *جامعه‌شناسی جنسیت با رویکردی اسلامی*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ مرکز مدیریت حوزه علمیه خواهران، قم، ۱۳۹۴ ش.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد، *غرر الحکم و درر الکلم*، مرکز مکتب الاعلام الاسلامی، قم، ۱۳۶۶ ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن، *وسایل الشیعه*، مؤسسه آل البيت علیهم السلام، لایه‌الثراث، بیروت، ۱۴۱۶ ق.
- حسینی زاده، سید علی، *جنسیت و تربیت از منظر اسلام و فمینیسم لیبرال*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۳ ش.
- حسینی زاده، سید علی، داودی، محمد، *سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۳ ش.
- داودی، محمد، *نقش معلم در تربیت دینی*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۰ ش.
- _____، *سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت*، ج ۲، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۴ ش.
- دلریش، بشری، *زن در دوره قاجار*، انتشارات سازمان تبلیغات اسلامی، تهران، ۱۳۷۵ ش.
- زیبایی نژاد، محمدرضا، *جایگاه خانواده و جنسیت در نظام تربیت رسمی*، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران، قم، ۱۳۹۱ ش.
- _____، *تحلیلی بر مهم‌ترین مسایل زن و خانواده در ایران*؛ بیانیه‌های علمی مرکز

بررسی تفاوت‌های زن و مرد در اسلام و دلالت‌های آن در اهداف ... □ ۲۷۱

تحقیقات و مطالعات زنان و خانواده از سال ۱۳۸۱ تا ۹۲، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خاوران، قم، ۱۳۹۳ ش.

_____، *هویت و نقش‌های جنسیتی* (مجموعه مقالات)، مرکز امور زنان و خانواده نهاد ریاست جمهوری، تهران، ۱۳۸۸ ش.

صدوق، محمد بن علی بن بابویه، *امالی*، ترجمه: محمدباقر کمره‌ای، کتابچی، تهران، ۱۳۷۶ ش.

_____، *من لا یحضر الفقیه*، جامعه مدرسین حوزه علمیه، قم، ۱۴۱۳ ق.

طباطبایی، سید محمدحسین، *المیزان فی تفسیر القرآن*، ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی، جامعه مدرسین حوزه علمیه، قم، ۱۳۷۴ ش.

ظهره‌وند، راضیه، «تحقق آموزش و پرورش حساس به جنسیت در برنامه‌ریزی آموزشی دوره عمومی»، *تعلیم و تربیت*، ش ۸۷، ص ۱۴۷-۱۷۴، ۱۳۸۵ ش.

کلینی، محمد بن یعقوب، *الکافی*، دار الکتب الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۷ ق.

کمیسیون ملی یونسکو - ایران، «آموزش ۲۰۳۰؛ بیانیه اینچئون و چارچوب عمل به سوی آموزش و یادگیری مادام‌العمر با کیفیت، برابر و فراگیر برای همه»، ترجمه: مهرانز پیروز نیک، ۱۳۹۵ ش.

گروهی از نویسندگان، زیر نظر آیت‌الله مصباح یزدی، *فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی*، انتشارات مدرسه، تهران، ۱۳۹۱ ش.

مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، دار احیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۳ ق.

مصباح یزدی، محمدتقی، *پرسش‌ها و پاسخ‌ها*، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، قم، ۱۳۹۱ ش.

_____، *معارف قرآن*، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، قم، ۱۳۷۸ ش.

نوری، میرزا حسین، *مستدرک الوسایل*، مؤسسه آل‌البیت علیهم السلام، لایه‌های التراث بیروت، ۱۴۰۸ ق.

وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، *سند و منشور اصلاح نظام آموزش و پرورش ایران* (پیش‌نویس دوم)، پژوهشکده تعلیم و تربیت، تهران، ۱۳۸۲ ش.

وزارت آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، *مبانی نظری سند تحول بیادین در نظام*

تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰ ش.